

TAKÁCS RÓBERT

A desztalinizált újságírás nyomában

– *Szabad Nép*, 1954. október 20.

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2025.1.2>

1961 októberében jelent meg Moszkvában Hruscsov vejének, egyben az *Izvesztyija* című napilapot irányító Alekszej Adzsubejnek a szerkesztésében *A világ egy napja* (День мира / *Gyeny mira*) című kiadvány. A 795 oldalas, 3000 illusztrációval gazdagított reprezentatív kötet – ahogy a címe ígéri – egyetlenegy nap, egy nem különösebben történelmi léptékű kedd, 1960. szeptember 27-ének eseményeit, híreit gyűjtötte össze. Az *Izvesztyija*, a Sztálin halála utáni időszak meghatározó szovjet napilapjának, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége alá rendelt, vagyis nem a szűken vett pártsajtóhoz tartozó kiadványnak a neve is a 'hír, hírül ad' szóból származik, leginkább *Hírnökként* fordítható.

A monumentális kötet címlapján a hruscsovi időszak talán legnagyobb tudományos és propagandasikere látható, az 1957. október 4-én pályára állított műhold, a Szputnyik. A kiválasztott nappal ellentétben a megjelenés napja, 1961. október 17. fontos szimbolikus üzenetet hordozott: a XXII. kongresszus megnyitásával egy időben látott napvilágot. Ez a pártesemény volt az, amely az 1956. februári XX. kongresszus után újra elővette, s ezúttal nyíltan középpontba állította a desztalinizáció kérdését, és az öt és fél évvel korábbinál jóval látványosabb módon tetőzte be a folyamatot. Sztálin holttestét ekkor távolították el az ezután csak Lenin Mauzóleumnak nevezett épületből. A Sztálin-kultusz látványos elemeit pedig a kongresszus után a szovjet blokk szinte egészében „eltakarították”, hiszen az 1960-es évek elejéig a blokk

országában megmaradtak a szobrok és számos város, üzem, tévesz, közterület viselte Sztálin nevét.

Igaz, Magyarországon ez a szimbolikus „leszámolás” jelentős részben már a forradalom idején megtörtént. Sztálin hatalmas városligeti szobrát 1956. október 23-án ledöntötték, és a forradalom vérbe fojtása után sem állították vissza, ahogy a forradalom során a Magyar Ifjúságról elnevezett Sztálin (a korábbi és mai Andrássy) út sem az 1950 és 1956 között használatos nevét kapta vissza, hanem 1957-től Népköztársaság útjának nevezték, s feloszlott több Sztálin nevét viselő termelőszövetkezet is. Megmaradt ellenben a semmiből felépült iparváros Sztálinvárosnak.¹ Az 1961. november végi magyarországi településátkeresztelésről mindössze egy rövid MTI-hír számolt be, amely annyit közölt, hogy „új szocialista városunk dolgozóinak kívánságára” a helyi vezetés a Népköztársaság Elnöki Tanácsánál – sikerrel – kezdeményezte Sztálinváros átnevezését Dunaújvárosra.²

A *Gyeny mira* híre 1961 októberében Magyarországra is eljutott,³ bár maga a kiadvány sokkal kevésbé, hiszen mindössze hétszáz példányban jelent meg. Ez pedig azt erősíti meg, hogy a képes album egyáltalán nem a hasonlóan díszes kiállítású nyugati kiadványok piaci céljait követte. A széles közönségsiker helyett a szűk elit, mindenekelőtt a nyilvánosság, a propaganda

¹ Dunaújvárosról mint szocialista iparvárosról lásd: HORVÁTH Sándor: *A kapu és a határ: mindennapi Sztálinváros*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2004.

² Sztálinváros új neve – Dunaújváros. *Népszabadság*, 1961. november 25.

³ A *Népszabadság* – nem elsőként és a megyei lapokkal egyező központi anyagban – röviden arról is beszámolt, hogy „az emberiség mai életének igazi keresztmetszetét” kínáló kötet a nyolcszázból hat oldalt szentel Magyarországnak, amelyet Kádár János nyilatkozata („A nép megbízásából”) vezetett be. Lásd: A XXII. kongresszus tiszteletére napvilágot lát A világ egy napja című könyv. *Népszabadság*, 1961. október 15. – A nevezetes 1960. szeptember 27-én ugyanakkor nem jelent meg ilyen című nyilatkozat Kádártól, a legfontosabb hír az ENSZ Közgyűlés alkalmával az Egyesült Államokban tartózkodó pártvezetőről az volt, hogy a két tábor közti párbeszédet támogató amerikai nagyiparos, Cyrus Eatonnál vendégeskedett. Cyrus Eaton ebédet adott Kádár János tiszteletére. *Népszabadság*, 1960. szeptember 27. – Cyrus Eaton szerepéről: YALE RICHMOND: *Cultural Exchange and the Cold War*. The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 2003. 96–100. DOI: <https://doi.org/10.1515/9780271031576>

területének vezetőit kívánta befolyásolni, szemléletüket fejleszteni. Ezt a könyvet Thomas C. Wolfe a desztalinizált újságírás alapművének tekinti,⁴ amely azt a szerepfelfogást igyekszik „tanítani”, hogy az újságíró – akárcsak egy fizikus – a valóságból, az adatokból, a hétköznapi tényekből indul ki. Emögött kimondatlanul az is meghúzódott, hogy a világot nem dogmákból, határozatokból, politikusi kinyilatkoztatásokból kell levezetni, hanem határozott világnézet segítségével megszűrte tapasztalatokból. Ez a valóság pedig megfigyelhető nemcsak a nagy történesekben, hanem – mint cseppben a tenger – az apró részletekben is. E valóság összefüggéseit az újságíró fedezi fel a mindennapok történeiseiben, s nemcsak meglátja e momentumokat, de egybe is szövi azokat, ezáltal értelmezi a világot. Vagyis az apró mozaikkockák összeillesztésével megmutatja a fejlődés tendenciáit, az új – a szocializmus – születését, amelybe éppúgy beletartozhat egy kolhozban végzett kapavágás, a bölcsődei gondoskodás momentumai, egy új szovjet film bemutatása, mint Kádár és Hruscsov amerikai fogadtatása, vagy egy atomerőmű üzembe helyezése. A valóság legfontosabb terepe pedig – amiben nincs lényeges elmozdulás a korábbi alapállástól – a munka világa.⁵

A fentiekből – a szovjet példa nyomán – kibontható egyfajta új, desztalinizált újságírói szerep. Ez a sajtó munkatársait továbbra is „kollektív agitátornak”, illetve „kollektív propagandistának” tekintik – tehát szóba sem jöhet az örkutya, avagy a kormányzatot ellenőrző negyedik hatalmi ág gondolata –, ám ezzel együtt a kreatív, alkotó, a világot a szocializmus szemüvegén keresztül értelmezni és magyarázni tudó értelmiségi „szakember” ideáját is képviseli. Mindez pedig a nyilvánosság térrénumán túl is egy lehetséges megközelítést jelent a desztalinizáció – a sztálini struktúrák lebontását és a szocialista projekt megújítását célzó politikai törekvések⁶ – tágabb folyamatának.

⁴ Thomas C. WOLFE: *Governing Soviet Journalism. The Press and the Socialist Person After Stalin*. Indiana University Press, Bloomington–Indianapolis, 2005. 48–51.

⁵ Wolfe a könyvből vett példái: egy sikeres műtét, a századik lift átadása egy gyárban, egy könyvtár avatása. Uo. 58–59.

⁶ A desztalinizáció fogalmáról és értelmezési lehetőségeiről lásd: Polly JONES (ed.): *The Dilemmas of De-Stalinization. Negotiating Cultural and Social Change*

E ponton azonban lépünk vissza egy negyedszázadot. Maga *A világ egy napja* nem számított eredeti hruscsovi – avagy adzsubeji – ötletnek. Egy két és fél évtizeddel korábbi nagyszabású vállalkozásból merítette az ihletet, vagyis a kötet Makszim Gorkij kezdeményezésére és Mihail Kolcov szerkesztésében 1937-ben megjelenő *Gyeny mira* modernizált változata volt.⁷ 1937-re ugyanakkor semmiképp sem tekinthetünk sem a szovjet külpolitika, sem a belső folyamatok afféle nyitottabb időszakaként, mint amilyenek az 1953 utáni évtizedet látjuk. Az első ilyen kísérlet megjelenése ugyanis az 1936 szeptembere és 1938 augusztusa között tetőző, a párton belüli elhajlók ellen indított, milliós áldozatokat követelő „nagy tisztogatások” időszakára esett. Gorkij, az ötletgazda hónapokkal korábban, 1936 júniusában elhunyt, hivatalosan tüdőgyulladásban. Élete utolsó másfél évét nagyrészt Moszkva közeli házában, ha nem is hivatalos házi őrizetben, de az NKVD folyamatos felügyelete alatt töltötte. Gorkij 1934 végén a szovjet írókongresszus kapcsán a „középszerű” írók elleni kritikájával összeütközést vállalt Sztálinnal, akit pár hónappal később joggal sejtethetett a hozzá közel álló leningrádi pártvezető, Szergej Kirov 1934 december 1-jei meggyilkolása mögött.⁸

Amikor tehát Gorkij – maga is Dosztojevszkij egy regényének ötletét továbbgondolva⁹ – 1934-ben felvetette a *Gyeny mira* ötletét, még egy más jellegű sztálinizmusban élt, mint ami a kötet megjelenésekor tombolt. 1935 nyarán, amikor Gorkij hozzáfogott a szervezőmunkához, s Nyugaton élő értelmiségeket is felkért,¹⁰ hogy – afféle közös projektként – működjenek együtt a kötet megvalósításában, a Komintern VII. kongresszusán épp elfogadták

in the Khrushchev Era. Routledge, London–New York, 2006. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203536957>

⁷ A gorkiji változat megszületéséről: Robert BIRD: *Revolutionary Synchrony: A Day of the World*. *Baltic World*, 2017/3. 45–52. Forrás: <https://balticworlds.com/revolutionary-synchrony-a-day-of-the-world/> (Letöltve: 2025. 01. 14.).

⁸ Tovah YEDLIN: *Maxim Gorky. A Political Biography*. Praeger Publishers, Westport, CT, 1999. 207–210.

⁹ Dosztojevszkij oroszul – folytatásokban – 1871–1872-ben megjelent *Ördögök* (eredeti címe: Бесы) című regényéről van szó.

¹⁰ Többek között szerepelt a kötetben: René Arcos, Julien Benda, Berthold Brecht, Alfred Döblin, Heinrich Mann, Ernst Toller, Elsa Triolet, H. G. Wells, Stefan Zweig, Karel Čapek.

az antifasiszta népfrempolitika gondolatát.¹¹ A kötet 1936-os megjelenésekor viszont Gorkij már nem élt, az újságíróelit elitjébe tartozó, az NKDV-nek is dolgozó vezető újságíró, Kolcov Spanyolországban tevékenykedett tudósítóként és katonai tanácsadóként. Maga a Szovjetunió pedig a terror közepette mindinkább bezárkózott. Hogy aztán a Szovjetunió 1941-es német megtámadása után a Hitler-ellenes szövetségben újra nyisson az angolszász világ felé, majd 1946–1947-ben az antifasiszta koalíció felbomlásával, a hidegháborús szembenállás kialakulásával újra a befelé fordulás és a konfrontáció váljon meghatározóvá. A „határvonalon” születő gorkiji *Gyeny mira* is arra figyelmeztet, hogy nyitás és elzárkózás dialektikája a sztálini időszakban is folyamatos mozgásban volt, a Szovjetunió történetének Sztálin irányítása alatti évtizedeit is végigkísérte.

Jól példázza e fordulatokat egyes „világjáró” értelmiségiek pályája is. Az 1903-ban született Grigorij Alekszandrov az 1920-as évek lázas világában vált filmrendezővé, 1929 és 1932 között – az első ötéves terv időszakában – elkísérhette Szergej Eizenstejnt az USA-ba és Mexikóba. Hazatérve 1934-ben készítette el *Vidám fikók* című, dzsesszbetéteket is felhasználó zenés filmjét, amelyet a még – fordista hittel és amerikai technikai és szakemberimporttal¹² – megvalósított ötéves terv optimizmusa hat át.¹³ Majd ez az Alekszandrov játssza a kapcsolatépítő szerepét a második világháború alatti szovjet–amerikai közeledés során, hogy az 1940-es évek második felében megírja Hollywood zsdanovista kritikáját, amelynek kliséiből a késő sztálini időszakban a szovjet blokk egészében építkeztek.¹⁴ Végül a Hruscsov-érában ő lesz a filmfesztiválokon újrászövődő kelet–nyugati párbeszéd egyik aktora, akinek 1960-ban bemutatott *Orosz emlék* (Русский сувенир)

¹¹ L. HARSÁNYI Iván: A népfrempolitika – hetven év távolából. *Eszmélet*, 2006/70. 4–24.

¹² Yale RICHMOND: I. m. 6–7.

¹³ Richard STITES: *Russian Popular Culture. Entertainment and Society since 1900*. Cambridge University Press, Cambridge, 1992. 65.

¹⁴ Az amerikai film elleni pamflet magyarul is megjelent: G. V. ALEXANDROV: *Polgári film a reakció szolgálatában*. (Marxista ismeretek kis könyvtára 21.) Szikra, Budapest, 1949. – Lásd erről: TAKÁCS Róbert: *Hollywood a vasfüggönyön túl*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2022. 30–33.

című filmje – amelyben a Bajkál-tó környékén kényszerleszálást végrehajtó gép nyugati utasai, fokozatosan megismerkedve a szovjet világgal, a „szocialista fejlődés tényeivel” kénytelenek lassan feladni előítéleteiket – a második *Gyeny mirá*hoz hasonlóan jellegetes desztalinizációs alkotás.

Jelen tanulmány keretei között – vállalva a hübriszt – arra vállalkozom, hogy Makszim Gorkij és Alekszej Adzsubej nyomdokain járjak. Ha nem is a világ, de a Magyar Népköztársaság egy napját és a nyilvánosság számára akkor mind a szerkesztési gyakorlatot, mind az újságírói szerepfelfogást illetően vezető lapját választottam ki, hogy – mint cseppben a tengert – egy lapszám elemzésén keresztül megmutassam a korai desztalinizált nyilvánosság magyarországi sajátosságait. A műfaj tehát bizvást nevezhető mikrotörténetnek, hiszen legfőbb módszere – akárcsak a *Gyeny mirák* gondozóié – a léptékváltás,¹⁵ a távcső helyett a mikroszkóp használata, amelynek segítségével egyébként homályban maradó összefüggések tárhatók fel.

A *Szabad Nép* azért tűnt különösen alkalmasnak erre, mert mint a szerkesztőség később bemutatandó párttaggyűlésén felszínre is tört, itt volt a hazai szerkesztőségek között a legerősebb és legtudatosabb támogatottsága a Nagy Imre által képviselt politikának, amely együtt járt nemcsak az értelmiség és a pártirányítás kapcsolatának kritikus újraértékelésével, de az újságírószerepről, újságírói gyakorlatról alkotott sztálinista sé mák újragondolásával is.

A napot – akárcsak a két szovjet író és zszurnaliszta – magam választottam ki a sűrű 1954-es év háromszázhatvanöt lehetséges pillanata közül, azonban a döntés tudatosan esett az 1954-es évre, illetve ezen belül 1954. október 20-ára. Mindkettő bőven indokolható. Az 1953 júniusában Nagy Imre által meghirdetett „új irányvonal”, avagy „júniusi politika”, szovjet ösztönzésre jelentős változásokat ígért az addig követett, erőltetett nehézipari fejlesztésre, az erőszakos téeszésítésre, mezőgazdasági forrás-kivonásra, és politikai elnyomásra épülő sztálini modellhez ké-

¹⁵ SZIJARTÓ M. István: Mi a mikrotörténelem? *Aetas*, 1996/4. 157–185., különösen: 173–175.

pest. A megvalósítása azonban – változó taktikai szövetségek és moszkvai szövetségkeresések közepette – kezdettől fogva jelentős belső ellenállás mellett ellentmondásosan haladt, ám 1954-re már több területen érezhető volt az elmozdulás az 1953 előtti évekhez képest. Az október 20-i dátumot pedig az indokolja, hogy ezen a napon jelent meg a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetőségének (KV) lapjában, a *Szabad Népb*en Nagy Imre, a Minisztertanács elnökének vezércikke. A meglehetősen – és bizonyos szándékosan – semmitmondó *A Központi Vezetőség ülése után* címmel megjelent írás az akkor mindössze négyoldalas, de ekkor már a *Pravda* hatalmas formátumát követő napilap teljes címdoldalát és a második oldalának harmadát elfoglalta. Az alábbiakban e napilapszám írásait a desztalinizált nyilvánosság sajátosságaira rákérdezve mutatom be, helyezem kontextusba és elemzem.

Mindennek részeként nem hagyható figyelmen kívül az a politikai küzdelem, amely a Nagy Imre által fémjelzett „júniusi politika” és az azzal szembenes „sztálinista” irányvonal között zajlott, amely nemcsak Nagy alább részletesebben bemutatandó cikkében jelent meg, hanem a szerkesztőségekben a vezércikk megjelenése utáni napokban tartott taggyűlésen is tematizálta az újságírói szerepről, illetve felelősségről szóló vitát. Jelen tanulmány ugyanakkor nem ezt a direkt politikai vitát kívánja elemezni, amelyben október végén a magyar újságírók – legerőteljesebb kiállást vállalva a *Szabad Népb*, másodsorban az ekkortól a Hazafias Népfront lapjaként működő *Magyar Nemzet* szerkesztőségében dolgozók – is részt vettek, hanem azt, hogy a mindennapi újságírói munkában fellelhető-e a júniusi politikával összhangban álló – általunk „desztalinizáltak” nevezett – nem csupán a képviselt témákban megmutatkozó lapszerkesztési gyakorlat és írásmód.

Nagy Imre vezércikke, avagy a direkt politikai vita

Nagy írása a KV-ülés – csak az MDP „III. kongresszusához hasonlítható” – jelentőségének méltatásával indult. Majd így folytatta: „nagyszerű megnyilvánulása volt a pártvezetés elvi-politi-

kai egységének. Egyértelmű, határozott állásfoglalás volt az új szakasz politikája, a júniusi határozatok mellett.”¹⁶ Arra a KV-ülésre, amelyet Nagy így minősített, és amely az adott év egyetlen ilyen tanácskozása volt, 1954. október 1–3-án került sor. Vagyis három napon át – csütörtöktől szombatig – tartott, és az a három hét, amely a testület tanácskozása és az arról készült beszámoló között eltelt, semmiképp nem a legteljesebb pártegységről árulkodott.¹⁷ Valójában Nagy a párszerű eljárásrend megkerülésével jelentette meg, hiszen a KV formálisan határozatot sem hozott, azt a Politikai Bizottság (PB) október 6-i és 14-i ülésein igyekeztek véglegesíteni.¹⁸ Ezekon azonban csak a KV-határozat megfogalmazásairól és a nyilvánosságra hozataláról esett szó, amelyre a tervezett október 24-ével szemben már október 22-én sor került.¹⁹ Nagy Imre KV előtt elmondott beszédének közléséről azonban nem döntöttek, és azt a határozatnál sokkal egyenesebb és konfrontatívabb szöveget a miniszterelnök nem is hagyta jóvá párttestületekkel.²⁰

A Magyarországon kialakult helyzet a szovjet blokkon belül tulajdonképpen „hungarikumnak” számított, hiszen egyrészt a reformok – beleértve a rehabilitáció ügyét – mélyebbre hatoltak, másrészt más szatellitállamban nem alakult ki hasonló mélységű meghasonlás a párt- és állami vezetésben, mint amely Nagy Imre miniszterelnök és Rákosi Mátyás, a párt első titkára között, tágabban pedig a kormányprogramot támogatók és az azt fé-

¹⁶ NAGY Imre: A Központi Vezetőség ülése után. *Szabad Nép*, 1954. október 20.

¹⁷ Az ülésről – amelyen Rákosi Mátyás nem direkt módon támadta Nagy Imrét, a plénum előtt hangsúlyozta a viták szükségességét és az 1953 előtti gyakorlathoz képesti újszerűségét – csak a 250 oldalas rövidített jegyzőkönyv maradt fenn. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége 1954. október 1–3-ai ülésének rövidített jegyzőkönyve. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) M-KS 276. f. 52/27. ó. e.

¹⁸ Az MDP PB 1954. október 6-i ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 276. f. 53/197. ó. e.; Az MDP PB 1954. október 14-i ülésének jegyzőkönyve. MNL OL M-KS 276. f. 53/198. ó. e.

¹⁹ A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata népgazdaságunk helyzetéről és gazdaságpolitikai feladatainkról. *Szabad Nép*, 1954. október 22. 1–2.

²⁰ RAINER M. János: *Nagy Imre 1953–1958. Politikai életrajz. II.* 1956-os Intézet, Budapest, 1999. 92.

kezni, semlegesíteni, a korábbi irányokat és hangsúlyokat némi korrekcióval fenntartani akarók között, váltakozó taktikai szövetségeket is eredményezve²¹ feszült 1953 júniusát követően.

A főszereplők pozícióharcukat pedig nemcsak – sőt nem első-sorban – Budapesten, hanem részben a szovjet nagyköveteken keresztül, részben személyesen Moszkvában is vívták. E párton belüli küzdelem és törésvonal azonban a maga nyíltságában nem jelenhetett meg – nemhogy a nyilvánosságban, de még a vezető párttestületek ülésin sem. Rákosi Mátyás például októberi hozzászólását azzal kezdte, hogy „felsorakozott” Nagy Imre – vagyis a júniusi irányvonal – mögött: „Előre kijelentem azonban, hogy természetesen a Politikai Bizottság beszámolójával egyetértek. [...] Ezt azért húzom alá ilyen élesen, mert néhol voltak már olyan hangok, hogy talán a júniusi határozatok túlhaladottak, vagy egyik-másik tekintetben érvényüket veszítették. Ezekkel a véleményekkel a legélesebben szembe kell szállni, el kell ítélni és el kell utasítani őket.”²²

Az október 20-i vezércikk alapvetően Nagynak a KV előtt elmondott beszédére épült, így nemcsak azt a logikai vezérfonalat követte, hanem megfogalmazásait is továbbvitte.²³ Így e ponton érvelhetünk amellett, hogy a szélesebb körű nyilvánosságot jelentő pártsajtóban is kifejezetten élesen fogalmazott a hibákról és teendőkről, illetve másik oldalról azt is láthatjuk benne, hogy a felek szűkebb belső pártnyilvánosságban is erős önkontrollal fogalmaztak. A vezércikk kritikájában nem nevezi meg sem a sztálini politikát – a XX. kongresszuson elmondott Hruscsov-beszéd előtt ennek hivatkozási alapja se volt –, sem az azt Magyarországon (túl)teljesítő Rákosi Mátyást vagy Gerő Ernőt. Bírálata a kollektív és az egyszemélyi vezetés szembeállításán alapult. Saját hozzászólásában ugyanakkor Rákosi messze elkerülte ezt az ellentétpárt, hiszen utóbbi és tagadó formában

²¹ Nagy Imre, valamint a régi vezetés legjelentősebb tagjai: Farkas Mihály, Gerő Ernő, Vas Zoltán közti tartósabb és pillanatnyi érdekegyezésekről, ellentétekről, szövetségekről és eltávolodásról lásd: Uo. 18–108.

²² Rákosi Mátyás hozzászólása az MDP KV 1954. október 1–3-ai ülésén. MNL OL M-KS 276. f. 52/27. ó. e.

²³ Nagy Imre vezércikkét Rainer M. János is bemutatja. RAINER M. JÁNOS: I. m. 92–93.

előbbi is kifejezetten az ő negatív szerepére utalt, s helyette a felelősséget elmosó, sőt áthárító vita (miszerint negatív jelenség: nem volt vita; ugyanakkor pozitív előrelépés, de sokan még nem értik: immár van vita a vezetésben) kifejezést használta.²⁴

Rákosival szemben Nagy az alábbi módon fogalmazott, míg más szövegrészekben az egyszemélyi vezetés szinonimájaként a sematizmus, illetve dogmatizmus fogalmaival operált:

[...] a Központi Vezetőség legutóbbi ülése a párt kollektív vezetésének nagyszerű és sikeres erőpróbája volt. Nemcsak az bizonyosodott be, hogy a kollektív vezetés le tudja gyúrni az egyszemélyes vezetésből származó hibákat és azok súlyos következményeit, de az is kétségtelenné vált, hogy tudás, tapasztalat és a vezetéshez nélkülözhetetlen előrelátás, valamint a marxista-leninista tudományos szemlélet terén messze fölötte áll mindenféle egyszemélyes vezetésnek.²⁵

Nagy írásának legnagyobb része a gazdaságpolitikáról szólt, amelyben a kulcsszó – és ez a júniusi politika eszenciájaként olvasható – nem a termelés, hanem a fogyasztás, és ezen keresztül az életszínvonal. A termelés tehát nem öncél, hanem a fogyasztásnak, vagyis az életszínvonal növelésének alárendelt eszköz. Két fő tétele szerint: 1. A mezőgazdaság, a falu kizsákmányolásával nem lehet ipart fejleszteni: „A parasztság ellen, a mezőgazdasági termelés ellen javasolt intézkedések mögött végsősoron munkásellenes politika húzódik meg.” 2. Az iparon belül a nehézipar egyoldalú fejlesztése tévút: „Gyökeresen felszámolt minden olyan elgondolást vagy nézetet, amely szerint a termelőerők fejlesztése a gépipar, a vas- és acélgyártás, valamint a kohászat

²⁴ „A múlt évi júniusi határozatok mint komoly hibát külön kiemelték, hogy sem a Politikai Bizottságban és hozzátehetem, sem a Központi Vezetőségben ilyen viták azelőtt nem folytak. Ezek a viták hasznosak, de mindenkinek, különösen a Központi Vezetőség tagjainak meg kell érteni, hogy a vita folyamán gyakran egymással szembenálló nézetek is megnyilvánulnak, melyek elhangzása után a Politikai Bizottság dönt. A kívülálló számára a vita azt a benyomást kelti, mintha nem volna egység. De másképpen, elvtársak, mint a szembenálló nézetek világos kifejtésével, megtárgyalásával, megvitatásával nincs mód a kérdések tisztázására. Különben megint visszatérünk a régi rendszerhez, a múlt év júniusa előtti rendszerhez, amelyben nemigen volt vita, de amelyhez egyikünk sem akar visszatérni.” Rákosi Máttyás hozzászólása... I. m.

²⁵ NAGY Imre: A Központi Vezetőség ülése után. I. m.

fejlesztését jelenti csupán, mintha a mezőgazdaság fejlesztése, a könnyűipar, az élelmiszeripar, a mezőgazdasági termelőszeközök gyártásának fokozása stb. nem jelentené a termelőerők fejlesztését.”²⁶

A nyilvános vitának a magyarországi desztalinizáció korai szakaszában két sajátosságát emelhetjük ki az eddigiek alapján. Egyrészt az érvelés gazdasági kérdések körül folyt (ahogy a KV-ülés fő napirendje is a gazdaságpolitika volt), s a politikai véleménykülönbségeket is gazdasági terminusokba – fogyasztás, beruházás, életszínvonal, takarékoság stb. – csomagolták. Másrészt nem jelent meg explicit módon, hogy kik is jelenítik meg az eltérő álláspontokat. Miközben maga ez a sajátos vita még a párt szatirikus hetilapjában, a *Ludas Matyi*ben is megmutatkozott. Két hónappal Nagy Imre 1953-as parlamenti beszéde után jelent meg egy kohászt egy folyami rák hátán ábrázoló karikatúra a következő szöveggel: „Akadnak még művezetők, akik ilyen lóra szeretnék ültetni a kohászt.” A cím alatt zárójelben pedig – annak, akinek a kép megfejtése gondot okozott volna – ott szerepelt a magyarázat, miszerint a kormányprogram nem a nehézipari orientáció feladását képviseli: „A nehézipari fejlődés elemének csökkentése nem jelenti a nehézipar visszafejlesztését.”²⁷ Ezzel szemben a könnyűipar (és indirekt módon az életszínvonal) jelentőségét emelte ki az az 1953 decemberi ábrázolás, amelyen a hetyke habverő a toronydarunak veti oda: „Csak ne tartsa olyan magasra az orrát! Tudja, hogy mennyit írnak mostanában rólam a lapok?!”²⁸

A miniszterelnök írása érintette a káderpolitika és a rehabilitáció kérdéseit is. Nagy kifejtette, hogy az új irányvonalhoz – számos helyen – új középvezetők is kellenek, ott, ahol a korábbiak akár politikai, akár szakmai okokból alkalmatlannak bizonyultak: „meg kell találnunk azokat az embereket, akik akarják és akik képesek a párt határozatait végrehajtani”.²⁹ Mindez azt nyomatékosította, hogy a párthűség önmagában nem elégséges

²⁶ Uo.

²⁷ GERŐ Sándor: Előre ne hátra. *Ludas Matyi*, 1953. augusztus 27. 4.

²⁸ Könnyűipar előre! *Ludas Matyi*, 1953. december 10. 6.

²⁹ NAGY Imre: A Központi Vezetőség ülése után. I. m.

feltétel, a szakmaiság (bizonyos szintű) emancipációja elengedhetetlen. A rehabilitációról Nagy is csak általánosságban beszélt, miszerint a júniusi vállalásnak megfelelően „kihozzuk a börtönökből ártatlanul elítélt elvtársainkat, visszaadjuk őket a pártnak, az életnek, a munkának”. Ám már ez is messzebb ment, mint amit egy héttel korábban Kovács István – a KV határozatát is ismertetve – a budapesti pártaktíván elmondott.³⁰ Neveket nem említett, de a koncepciók perekben elítéltek szabadon engedésének legfontosabb éve 1954 volt. Kádár János például júniusban, Aczél György augusztusban, Kéthly Anna novemberben szabadult.³¹

Azok a kérdések, amelyeket Nagy e vezércikkében átfogott – mindenekelőtt a gazdaság, a pártvezetés, a szövetségi politika (fontos eleme volt az írásnak a Hazafias Népfront megalakításának³² bejelentése), a káderek alkalmassága az új körülmények között, valamint a rehabilitáció –, a desztalinizáció szűkebb fogalmához kapcsolódnak. Értelmezésükhöz elegendő 1953 törésvonala, Sztálin halála, a júniusi KV-határozat: e politikai dimenzióban világos szembeállítások tehetők. Miközben az e törésvonalak mentén zajló viták – ahogy Nagy is tette – gondosan elkerülték, hogy megnevezzék akár Sztálint, akár Rákosit, akár az 1954. nyár végi ellentámadást irányító Gerőt: a XX. kongresszusig e Sztálint nem megtagadó desztalinizáció folyik – eltérő fokozaton – a szovjet blokk országaiban.

A desztalinizáció ugyanakkor nemcsak szakítást, hanem visszatérést is jelent, hiszen feltételezi azt, hogy zárójelbe kell tenni a sztálinista korszakot, ki kell javítani a hibákat visszakanyarodva odáig, ahol a fejlődés letért a jó útról. A desztalinizációval ugyanis nem a szocializmust tagadták meg, hanem a sztálini korszak hibáit. Magyar vonatkozásban, ha a legfontosabb kérdéseket – az erőltetett iparosítási koncepciót megfogalmazó első öt éves terv el-

³⁰ Budapest kommunistái a Központi Vezetőség határozataiért. *Szabad Nép*, 1954. október 14. Lásd még: RAINER M. János: I. m. 91.

³¹ Míg előbbiekről nem számolt be a sajtó, a Kéthly Annának adott kegyelemről rövid MTI-közleményt adtak ki. Napi krónika. *Magyar Nemzet*, 1954. november 21.

³² A Hazafias Népfront alapító kongresszusa két nappal később, 1954. október 22-én kezdődött.

fogadása, az erőszakos kollektivizálás kezdete, a koncepciók perek (kiemelten a Rajk-per) – nézzük, elsősorban 1949 rajzolódik ki. A Nagy-vezércikk nem érintette, de a külpolitika, a kultúra – a bezárkózás, a nyugati diplomáciai, gazdasági és kulturális kapcsolatok drasztikus leépítése, a Révai-vezette Népművelési Minisztérium létrehozása – és a nyilvánosság átrendezésének éve is 1949 volt.³³ Mindez a Szovjetunióban – ahol a sztálini korszak nem a második világháború után kezdődött – nagyobb időhorizontot jelentett, a hrucsovi elképzelés évtizedes távban, egészen az 1920-as évekig visszanyúlva keresett inspirációkat.³⁴

A desztalinizációs politika indirekt támogatása

Nagy Imre vezércikkében huszonhárom alkalommal írta le az életszínvonal kifejezést, többnyire annak emelkedése, emelése mellett érvelve, néhányszor annak csökkentése – mint hibás, káros politikai törekvés – ellen szólva, kimondatlanul, de a sorok között olvasni tudó kortársaknak félreérthetetlenül politikai ellenlbasaira utalva.³⁵ A vizsgált lapszámban emellett négy híradás és két hosszabb bíráló cikk³⁶ is foglalkozott az életszín-

³³ Lásd: TAKÁCS Tibor (szerk.): *A Rajk-per éve: közelítések 1949-hez*. ÁBTL-Kronosz Kiadó, Budapest-Pécs, 2020.

³⁴ Thomas C. WOLFE: I. m. 34.

³⁵ „Tűzásokba estünk-e az életszínvonal emelkedésével kapcsolatban? Nagyobb lábon élünk-e, mint szabadna?” – kérdezi Nagy egy helyen. A „nagy lábon élés” az MDP 1954. májusi III. kongresszusán Rákosi által elmondott KV-beszámolóban is szerepelt. (Az MDP Központi Vezetőségének beszámolója. *Szabad Nép*, 1954. május 25. 7.) Azt, hogy a közbeszéd is felkapta, mutatja, hogy 1954 nyarán a Pécsi Rádió júliusi körzeti műsorában előadott rövid szatíra címe – *Nehéz ma „nagy lábon” élni* – is hivatkozott rá. (A Pécsi Rádió mai műsora. *Dunántúli Napló*, 1954. július 13. 3.) A kifejezést 1954 augusztusában egy – a „júniusi irányvonalról” való letérést – takarékoságot, létszámleépítést hirdető – *Szabad Nép*-vezércikk szerzője is használta. („Gazdasági, állami vezetőink az elmúlt években a termelésben és a közigazgatásban megszoktak egy bizonyos »nagyábonélést«.) Vaskézzel a pazarlás ellen. *Szabad Nép*, 1954. augusztus 15. A terminusra felhívja a figyelmet: RÉVÉSZ Sándor: *Egyetlen élet. Gimes Miklós története*. 1956-os Intézet–Sík Kiadó, Budapest, 1999. 227.

³⁶ A korszak normái szerint a bíráló cikk nem jelentett kívülről jövő kritikát: annak határait a csak elvekben lefektetett, a gyakorlatban több tényezőtől füg-

vonat – pontosabban közvetlenül a fogyasztás – kérdéseivel. Az újság beszámolt új élelmiszeripari üzemek építéséről, három 1955-ben átadandó kenyérgyárról, továbbá két tejüzemről, egy új dohányáru, a Menta forgalomba hozataláról, négy új szekerfajta szentendrei gyártásáról, valamint a javuló növényolaj-ellátásról.³⁷ Az egyik bíráló anyag a vezetői példamutatás és a szakmaiság szerepét húzta alá a kenyérgyártásban:

A kőbányai 1008-as péküzem nemrégiben még „híres” volt élvezhetetlen kenyereiről. A pékség vezetőjét leváltották, s amióta Tausz elvtárs személyében új vezető került az üzem élére, a kőbányaiak elégedettek a pékség készítményeivel. Ez is azt mutatja, hogy szakszerű vezetéssel, gondos, lelkiismeretes munkával minden péküzem javíthat a kenyér minőségén.³⁸

Tegyük hozzá a kenyérkérdés szimbolikus jelentőségéhez, hogy Nagy Imre az októberi KV-ülésen így kötötte össze az életszínvonal és a kenyér kérdését: „micsoda szocializmus lenne az, amely a kenyeret nem biztosítja?”³⁹

Egy további didaktikus – a szemléltető agitáció korábban is gyakran alkalmazott képi eszköztárát is felhasználó – írás a minőség és életszínvonal kérdését kapcsolta össze: „a selejt: néhány méter rossz textiláru, pocskba ment gépalkatrész, használhatatlan ekevas. Vagyis: életszínvonalunk egy darabkája.”⁴⁰

Az életszínvonal kérdése a debreceni ünnepségről szóló tudósításban is hangsúlyt kapott, noha a beszámoló ismert sémák szerint (sztahanovista teljesítmény, tisztelgés a szovjet katonák előtt, katonai díszszemle) kezdődött. A kormányt és a Központi Vezetőséget képviselő Szabó István honvédelmi miniszterhelyettes beszédéből azonban a lap az októberi KV határozattal összhangban az életszínvonal emelésének, illetve az agrárium fejlesztésének céljait emelte ki:

gőn érvényesülő normák jelölték ki. Az alapvető elvárás a hatalom szempontjait tükröző, építő – sok esetben kifejezetten sugalmazott – kritika volt.

³⁷ Új élelmiszeripari üzemek épülnek. *Szabad Nép*, 1954. október 20. 2.; Hírek. *Szabad Nép*, 1954. október 20. 4.

³⁸ A kenyér minőségéről. *Szabad Nép*, 1954. október 20. 2.

³⁹ Idézi: RAINER M. János: I. m. 85.

⁴⁰ Sok kicsi sokra megy. *Szabad Nép*, 1954. október 20. 2.

tovább kell szilárdítani a munkás-paraszt szövetséget, állandóan emelnünk kell a dolgozó nép életszínvonalát. Ennek érdekében fel kell lépni mindazokkal szemben, akik akadályozzák a mezőgazdaság fejlődését, a közszükségleti cikkek gyártásának fokozását. Minden dolgozónak több kenyérre, húsrá, vajra és egyéb közszükségleti cikkekre van szüksége. Pártunk és kormányunk biztosítani fogja, hogy évről évre jobban élhessünk.⁴¹

A kenyérkérdésen túl három nagyobb bíráló anyag jelent meg az adott lapszámban. A Csepel Autógyárhoz érkező szállítmányok minőségellenőrzésével foglalkozó osztály vezetője az északkelet-magyarországi nagy nehézipari központok – Salgótarján és Ózd – üzemeinek felelősségét részletezte. Számos adattal igyekezett alátámasztani, hogy mekkora károkat és termelés kiesést okoz a gépkocsigyártásban a selejtes kohászati és acélipari termelés. „Mit szólnának a mi kohász elvtársaink, s kohászatunk vezetői ahhoz, ha az őket szállító autóbusz kereke kerékanyatorés miatt váratlanul leszakadna? Gondolnának-e arra, hogy ezért első-sorban ők a felelősek?” – tette fel a kérdést Eichinger Ferenc.⁴² Míg a pártlapnak a nyílt levélhez fűzött rövid kommentárja csak általánosságban szólította meg a „kohászokat”, a *Hírek* rovatnál elhelyezett glossza a Földművelésügyi Minisztériumot bírálta meg a frissen végzett szakemberek szaktudásának elherdálásáért, amelyet akkor még az eredetileg Gerőhöz „bekötött”, a Nagy-féle irányvonalat miniszterelnök-helyettesként fékezni „rendelt” Hegedűs András vezetett. A konkrét írás azt róttá fel, hogy egy szőlő- és gyümölcsstermesztésre szakosodott fiatal agronómus hölgyet egy olyan téeszhez irányították, ahol csak gabona- és zöldségtermesztést folytattak. Esete pedig nem egyedi, tette szóvá a bíráló, a minisztérium viszont hónapok óta tétlenkedik.⁴³ Előbbi írásból a nehézipar erőltetett fejlesztésének kritikáját lehetett kiolvasni, utóbbi glossza pedig a Nagy Imre cikkében is hangsúlyozott agrárprioritásokra rímelt. A harmadik cikk szín-

⁴¹ A város felszabadulásának 10. évfordulóját ünnepelték Debrecen dolgozói. *Szabad Nép*, 1954. október 20.

⁴² EICHINGER Ferenc: Segítsék jobb minőségű termékekkel a feldolgozóüzemeiket. *Szabad Nép*, 1954. október 20. 2.

⁴³ Meddig várjanak még? *Szabad Nép*, 1954. október 20. 4.

tén a téeszek védelmében született, és a helyi (járási, megyei) vezetés és – ha nem is egyértelműen kimondva – a minisztérium felelősségét firtatja: hogyan lehetséges, hogy egy fővárosi üzem számos termelészövetkezettől a megyei előjárók segítségével von el forrásokat felesleges kerámia névtáblák eladásával.⁴⁴

A cikknek – amely így közvetve kapcsolódott a vidéki életszínvonal kérdéséhez – folytatása is lett: decemberben az újra Erdei Ferenc által vezetett Földművelésügyi Minisztérium közleményt adott ki, miszerint az országosan mintegy 150 000 forintnyi felesleges kiadást okozó ügy szereplőit bíróság elé állítják.⁴⁵ Pár hónappal később, immár a resztalinizáció időszakában, az ügy más keretbe került. 1955 májusában az *Esti Budapest* az 1953 júniusi változások hatására felbátorodó, a helyi tanácsokhoz tömegesen iparendélyért folyamodó – a lakosság igényeire hivatkozó, de csak saját pecsenyéjüket sütőgető – kisiparosok szélhámosságait csokorba gyűjtve említette Richter Jenő fenti ügyleteit is.⁴⁶ A bírálatokhoz kapcsolódott egy MTI-hír is, miszerint a Legfelsőbb Bíróság elé került az úgynevezett Szlota-ügy.⁴⁷ A mezőgazdasági vállalatvezető visszaéléseiről elsőként a *Szabad Nép* számolt be szeptember 30-án,⁴⁸ így elmondható, hogy a hatósági fellépés „oknyomozói újságírói” teljesítmény következménye volt, s egy olyan – az október 20-i lapszámában is érvényesülő szerepfelfogást erősített a szerkesztőségben, amely az 1950-es évek elején egyáltalán nem volt jelen a szocialista újságírásban. Legalábbis ebben a nem felülről diktált formájában semmiképpen, csupán a sajtónak a hatalom számára visszacsatolási lehetőséget biztosító szerepében.

A lapszámnak a desztalinizált újságírás szempontjából leginkább figyelemreméltó írása a Schöpf-Mérei Ágoston Koraszülő-

⁴⁴ HORVÁTH József: Kétezeréves előrelátás. *Szabad Nép*, 1954. október 20. 2.

⁴⁵ Óvakodjunk a szélhámosoktól! *Mezőgazdasági Értesítő*, 1954. december 29. 1004.

⁴⁶ Megvédik a becsületes kisiparosokat, leleplezik az üzéreket. *Esti Budapest*, 1955. május 9. 5.

⁴⁷ Szlota cinkostársai a Legfelsőbb Bíróság előtt. *Szabad Nép*, 1954. október 20. 2.

⁴⁸ KÖVESI Endre: A „nagyvonalú” Szlota és cinkosai. *Szabad Nép*, 1954. szeptember 30. 5.

Koraszülött Kórház megnyitásáról⁴⁹ készült helyszíni riportja volt. A *Gyeny mira* szemlélete – az új születését, a jövőt formáló szocialista tendenciát a mindennapok eseményeiben megfigyelő újságíró szerepfelfogása – elsősorban ebben a cikkben érvényesült. A tudósítás tárgya nem a termelés, de nem is a fogyasztás volt, mégis az életszínvonal egy másik területére irányította az olvasó figyelmét, az állam gondoskodó szerepére.

A vívmányt az ifjúsági regények szerzőjeként ismert Gergely Márta nem a párt – vagy állami szervek – nagy teljesítményeként írta le, csak annyit említett, a fővárosi tanács adta át az intézményt. Az előbbieket ünneplő harsányság helyett indirektebb rendszerpropagandához folyamodik. „Tudja-e, hogy tudomásunk szerint ilyen intézmény több nincs is a világon, csak Moszkva harmadik kerületében?” – közvetítette az újságíró további kifejtés nélkül Gergely Károly főorvos kérdését. A fenti utalásból és a főorvos büszkeségéből kell levonni a következtetést: egy ilyen gyermekjóléti intézmény a szocialista rendszer sajátossága, az épülő új egyik fontos momentuma.⁵⁰ A leírás mezőgazdasági hasonlatra épült: a világos építményt apró palántákat nevelő üvegházként mutatta be:

Egy napfényes, nagy termet teleépítettek sok-sok négyszögletes üvegházikóval. Két-két emberpalánta lakik mindegyikben. Magasak, fényesek ezek az üvegházikók. Két parányi ágy van mindegyikben, hófehér csövekből. Van benne hófehér, beépített fürdetőkagyló, babamérleg és titokzatos, kicsi fűtőtest, amelyik rácson át leheli be az üvegházba a 32–34 fokos, puha, meleg levegőt.

Az írás második része az újat teremtő embert állította a középpontba, nagy figyelmet szentelve az új kórházat a kőművesekkel és szerelőkkel együtt áldozatos munkával létrehozó orvosoknak és nővéreknek.⁵¹

⁴⁹ Az intézmény nem a semmiből jött létre, a Bakáts téren 1884-ben létesült az első gyermekgondozó intézmény.

⁵⁰ Az Egyesült Államokban az első hasonló intézmény – a Yale New Haven Hospital – 1960 októberében nyílt meg. Neonatal Intensive Care Unit. Forrás: <https://medicine.yale.edu/pediatrics/sections/neonatal-perinatal/clinical/intensive/> (Letöltve: 2025. 01. 20.).

⁵¹ GERGELY Márta: Gyerekek üvegházban. *Szabad Nép*, 1954. október 20. 4.

A külpolitikai rovat négy hosszabb anyaggal és négy hírrel, protokollanyaggal jelentkezett. A vezető anyag a londoni kilenchtalmi konferenciát követő – október 20-án kezdődő – párizsi tárgyalásokról tudósított. Ez a két csúcsertekezlet döntött arról, hogy a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) és Olaszország csatlakozhat a brüsszeli szerződéshez, létrehozva a Nyugat-Európai Uniót, vagyis az NSZK-t a formálódó nyugati katonai szövetséghez kötötte. E fejlemények a két tábor közötti feszültséget növelték, így a Szovjetunióban is a hidegháborús kül- és gazdaságpolitika felerősödését eredményezték, amelyek hullámain a november végén Budapesten is ellentámadásba lendülő Rákosi is meglovagolhatta.⁵² Ugyanakkor maga az a tény, hogy Gimes Miklós – aki hamarosan a *Magyar Nemzet* szerkesztőségéhez került át – személyesen tudósított a francia fővárosból, a korábbi olvadás következménye volt. A *Szabad Nép* tudósítójaként korábban Méray Tibor 1952-ben, a koreai fegyverszüneti tárgyalások alkalmával tűnt fel a nemzetközi diplomácia helyszínén,⁵³ hogy aztán 1954-ben – a genfi négyhatalmi konferencián – immár keleti és nyugati újságírók, ha nem is barátként, ismerősként is üdvözölhessék egymást.⁵⁴ Mindez ugyanakkor nem jelentette azt, hogy Gimes információiban gazdag értékelése eltért volna a szovjet állásponttól, s ne nyúlt volna olyan bevett sémákhoz, mint a német újrafelfegyverzést tervező nyugati „burzsoázia” és „a gyárakból, falvakból, vasúti műhelyekből, iskolákból, egyetemekről” a miniszterelnököt levelekkel ostromló francia nép ellentéte.⁵⁵

A külpolitikai hírek közül⁵⁶ az Olasz Kommunista Párt (OKP) főtítkárának nyilatkozata abból a szempontból emelhető ki, hogy

⁵² Rainer M. János hangsúlyozza, hogy önmagában az ebből eredő szovjet kül- és biztonságpolitikai megfontolások nem kívánták meg a magyarországi irányváltást, s abban nagyobb szerepet játszott a pártirányítás meggyengülésétől való félelem. RAINER M. János: I. m. 96–97., 100–101.

⁵³ MÉRAY Tibor: Hazugságyárosok csődje. *Szabad Nép*, 1952. május 4.; MÉRAY Tibor: Keszoni találkozások. *Szabad Nép*, 1953. január 31.

⁵⁴ MÉRAY Tibor: Genfi történetek. *Szabad Nép*, 1954. május 16.

⁵⁵ GIMES Miklós: Nyugat-Németország felfegyverzésének hete Párizsban. *Szabad Nép*, 1954. október 20. 3.

⁵⁶ Nehru kínai útja és nyilatkozata (amerikai imperializmusellenes éllel), protokollhírek a Kínai Népköztársaság megalakulásának évfordulóján, a

egy ponton különvéleményt fogalmazott meg a Szovjetunióval szemben Trieszt kérdésében.⁵⁷ A sporthírek között ugyanakkor felbukkant egy olyan beszámoló, amely az 1953 utáni enyhülést hozó időszak fontos sajátosságát mutatta meg egy angol és egy szovjet atléta baráti találkozója kapcsán.

Chataway és Kuc között is szívélyes beszélgetés folyt. Mindketten elmondották, hogy mielőtt atletizálni kezdtek, ökölvívók voltak. Chataway a beszélgetés során kijelentette, hogy véleménye szerint, ha alkalma lenne egyszer Kuccal együtt edzeni, az azt követő versenyen újabb öt másodperccel lehetne megjavítani az 5000 méteres síkfutás jelenleg fennálló világrekordját. Chataway véleménye szerint egy ilyen versenyen teljesen nyílt végküzdelem alakulna ki.⁵⁸

Az efféle sportérintkezések a hruscsovi diplomácia eszköztárához tartoztak 1953 után. A diplomáciai érintkezések megalapozásához járultak hozzá a sportcsapatok találkozói, művészegyüttesek fellépései; ezek alkalmat teremtettek arra is, hogy a szovjet blokk nagykövetségei oldják elszigeteltségüket, fogadásokat rendezzenek, sport- vagy művészeti témákkal szólítsák meg a fogadó ország közvéleményét. Együttal a sakkozók, atléták, zeneművészek és balett-táncosok kiutazásai, nyilvános szereplései a szovjet soft power megalapozásához is hozzájárultak. Az effajta kapcsolatépítésnek 1954-ben elsősorban európai viszonylatban voltak eredményei, amerikai relációban Walter L. Hixson – egy

„népfrontgyőzelem” a keletnémet választásokon, angol munkások eredményes sztrájkja.

⁵⁷ Togliatti az OKP – és Olaszország – szempontjából nem tartotta elfogadható megoldásnak az október 5-én kötött londoni egyezményt, amelynek értelmében az addig szövetséges, illetve jugoszláv megszállás alatt álló területeket a hónap végén Olaszországhoz, illetve Jugoszláviához csatolták.

⁵⁸ Szovjet és angol atléták baráti találkozója. *Szabad Nép*, 1954. október 20. 4. – Az 1954 augusztusi berni EB-n az 5000 méteres síkfutást Vlagyimir Kuc nyerte világsuccsal. Chris Chataway akkor ezüstérmes lett, majd október 13-án ő futott új világrekordot a fenti távon, ami azonban csak tíz napig élt: október 23-án Kuc tovább javított a csúcson. A szovjet sportoló pályafutását az 1956-os melbourne-i olimpián szerzett két aranyérmével koronázta meg.

az NSZK újrafelfegyverzését is eredményező konfliktusos időszak után – 1955-re teszi.⁵⁹

A magyar sportdiplomáciai nyitás világszínvonalú „terméke”, az Aranycsapat 1954 októberében Csehszlovákia ellen készülődött,⁶⁰ sikeresen, a végeredmény 4:1 lett.⁶¹ Nem véletlen, hogy az igen mozgékony sportdiplomata, MLSZ-elnök, egyúttal vezető újságíró Barcs Sándor már 1953 novemberére sikerrel egyeztetette le az angol–magyar mérkőzést, amelynek 1954 májusában rendezték meg a visszavágóját Budapesten. Az 1954 novemberében sorra kerülő magyar–osztrák (szintén 4:1-es eredménnyel végződő) barátságos mérkőzésre a magyar szervek nyolcszáz osztrák turista beutazását is engedélyezték. Bár erről készült pártvonalon is előterjesztés, az MDP Titkársága azt mondta ki, hogy korábbi elvi döntés alapján a hasonló kérdésekben az állami szervek határozhatnak.⁶² Az *Esti Budapest* beszámolója szerint végül jóval több, kétezer osztrák turista érkezett a magyar fővárosba, akiket szívélyesen fogadtak: „Ahol a bécsiek A-jelzésű autóbuszai megálltak a tereken és az utcákon, mindjárt nagy csoportok alakultak, és ha nyelvi nehézségekkel is, de megindult a beszélgetés a magyarok és az osztrákok között.”⁶³

A kulturális rovat október 20-i legjelentősebb írását a szerkesztőség Nagy-párti táborához tartozó Fekete Sándor jegyezte. Ez az adott ideológiai keretrendszeren belül árnyalt képet nyújtott Balassi Bálint születésének évfordulóján a költőről és koráról. A cikkben tucatnyi alkalommal írta le a nemzet/nemzeti kifejezést, s Balassi költészetének esszenciáját is e fogalommal ragadta meg:

⁵⁹ Lásd: Walter L. HIXSON: *Parting the Curtain: Propaganda, Culture and the Cold War*. St Martin's Press, New York, 1997. 106–108.

⁶⁰ A magyar–csehszlovák válogatott labdarúgó mérkőzések hírei. *Szabad Nép*, 1954. október 20. 4.

⁶¹ <https://www.magyarfutball.hu/hu/merkozések/1954-10-24/magyarorszag-csehszlovakia> (Letöltve: 2025. 01. 21.).

⁶² Jegyzőkönyv az MDP Titkárságának 1954. október 25-i üléséről. MNL OL M-KS 276. f. 54/340. ó. e.

⁶³ Bécsi telefonjelentésünk. *Esti Budapest*, 1954. november 20. 8.

[...] élete arra példa, hogy igazán nagy költészet csak nemzetért vívódó lélekből, igazi, teljes életből fakadhat [...] Az élet sűrűjéből kiszakadt költő még jelentékeny tehetséggel sem alkothat többet sápadt középszerűségnél, nem lehet népe, nemzete Aeolhárfaja sohasem.⁶⁴

A „nemzeti”, illetve „függetlenségi” hívószavak az „új szakasz” időszakában erősödtek fel, a Hazafias Népfront következő napokban zajló alapító kongresszusán is kiemelt hangsúlyt kaptak.⁶⁵ Ugyanakkor a kommunista párt történelemszemléletében korábban is a függetlenségi harcok és forradalmak tengelyére volt felvezve a magyar történelem, így a nemzeti és függetlenségi gondolatok hangoztatása önmagában nem jelentett éles irányváltást a Révai-féle „nemzeti bolsevizmus”, „árvalányhajás nacionalizmus” retorikájával szemben,⁶⁶ bár az erőszakos szovjetizálás éveitől más kontextusba került. Fontos elmozdulás azonban a tehetség és a középszerűség szembeállítása – az irodalmi és szerkesztőségi vitákban 1954-ben ez az ellentét szintén jelentős hangsúlyt kapott –, és a szerző egyértelmű állásfoglalása előbbi mellett.

Míg az éppen zajló román kultúrhétről készült beszámolóknak aligha lehetett a desztalinizáció szempontjából érdekes aspektusa – bár a Constantin Silvestri vezényelte koncerten elhangzott Kodály Zoltán Háry János szvitje is⁶⁷ –, addig a Déryné Színpad új bemutatójának igen. Az úgynevezett „kulturális forradalom” jegyében a színházat a külvárosokba elvinni hivatott, a Néphadsereg Színháza (Vígsház) kamaraszínházaként (valamint a József Attila Színház elődjeként) működő Váci úti társulat az évadot – számolt be róla a *Szabad Nép* – Kisfaludy Károly

⁶⁴ Fekete Sándor: Balassi Bálint. *Szabad Nép*, 1954. október 20. 4.

⁶⁵ Nagy Imre beszédét Petőfi- és Kossuth-utalásokkal tüzdélte tele. RÉVÉSZ Sándor: I. m. 231.

⁶⁶ Tamás Gáspár Miklós találó meghatározásait lásd: „De az emberek szükséglete, hogy autentikus és szabad életet éljenek, nem múlik el.” Koltai Mihály Bence és Zsurzsán Anita beszélgetése a 70 éves Tamás Gáspár Miklóssal. *Eszmélet*, 2018/120. 22.

⁶⁷ Constantin Silvestri zenekari hangversenyei. *Szabad Nép*, 1954. október 20. 4. – Kodály a késő sztálini években is ünnepelt művész volt Magyarországon, 1951-ben második alkalommal ítéltek oda neki a Kossuth-díjat, 1952-ben pedig a kiváló művész címet is elnyerte. 1952-ben a hetvenéves Kodály Zoltán tiszteletére rendezett operaházi diszeloádáson is felcsendült a Háry János-szvit.

Csalódások című darabjával kezdte.⁶⁸ Ez az 1829-ben bemutatott vígjáték, amelyben a jószágigazgató többszörös „házasságközvetítőként” lép fel, a helyzet- és jellemkomikum bőséges tárházat kínálta, nemesi figurái közt felbukkant a nyugatmajmoló és az üres magyarkodó alakja is. Kisfaludy szintén nem volt kitagadva a nemzeti kánonból 1953 előtt, *A hűség próbája* című darabját 1951-ben színre vitték.⁶⁹ 1954-ben azonban négy előadással valóssággal újrafelfedezték a 19. század eleji szerzőt.⁷⁰

Az október 20-i szám ezenfelül hírül adta, hogy véget ért Bulgáriában a magyar filmhét. 1954-ben – és a következő évben – továbbra is a szocialista világ filmjei mutatkoztak be Budapesten filmhetek keretében, de 1954 áprilisában a Szovjetunióban olasz filmhétre is sor került,⁷¹ amely után a Népművelési Minisztériumban felmerült egy hazai olasz filmhét megrendezése is.⁷² Bár ez lekerült a napirendről, végül – szintén betartva a nyugati nyitás során is a „hivatalos sorrendet” – az 1955 októberi moszkvai francia filmhét után szűk háromnegyed évvel, 1956 júniusában tartották meg a bezárkózás évei után az első nyugati, francia filmhetet Budapesten.

Nyugati filmek azonban már 1954-ben – az azt megelőző évek szigorú átvételi gyakorlatával szakítva – nagyobb mennyiségben érkeztek a magyar mozikba: összesen huszonkilenc nem a szovjet érdekszférában gyártott alkotást mutattak be.⁷³ 1954 októberének szenzációja – mint az a *Szabad Nép* másnapi moziműsorában is olvasható volt – az André Hunebelle rendezte legfrissebb (1953-as!) *A három testőr* változat volt. A kor egyik férfiideáljá-

⁶⁸ Október 28-án nyitja meg kapuit a Déryné Színpad. *Szabad Nép*, 1954. október 20. 4.

⁶⁹ A Honvéd-színház vendégszereplése Debrecenben. *Néplap*, 1951. január 13. 3.

⁷⁰ A *Csalódásokat* két társulat is színre vitte, ezenfelül a *Három egyszerre* és a *Kérők* című vígjátékát tűzték műsorra. Forrás: <https://szinhaztortenet.hu/results/-/results/d96b2a56-4c47-4350-be6e-5e77a39e36e7/solr#displayResult> (Letöltve: 2025. 01. 24.).

⁷¹ Ugyanezekben a hetekben a Comédie-Française társulata vendégszerepelt Moszkvában. VÁSÁRHELYI Miklós: Európai kultúra. *Művelt Nép*, 1954. május 1. 1.

⁷² Olasz filmhét esetleges szervezése. Jegyzőkönyv a Népművelési Minisztérium 1954. május 3-i miniszterhelyettesi értekezletéről. MNL OL XIX-I-3-o 2. d.

⁷³ TAKÁCS Róbert: *Hollywood a vasfüggönyön túl*. I. m. 57–58.

val, Georges Marchallal a főszerepben készült filmet az *Irodalmi Újság* a következőképp értékelte:

De a nagyfeszültségű romantika helyett kaptunk neveltető komédiát, néhány felejthetetlenül groteszk helyzetet, száguldó cselekményt (és nem kevésbé száguldó lovakat). Dumas regénye sokkal jobb. De az is tagadhatatlan, hogy a film nagyon mulatságos. Nem hiába ostromolják a mozi pénztárát: nagyon kelle- mes két órát tölt el a néző.⁷⁴

Itt nem kevesebb nyert pártjövághagyást még nem bíró megfogalmazást, mint az, hogy a kultúra – legalább alkalmanként – elfogadott célja lehet az ideológiai képzésen, nevelésen, vagy legalábbis művelődésen keresztüli öntudatosításon, vagyis a „kulturális forradalom” címszó alá tartozó tényezőkön túl a puszta szórakoztatás is.

Október 21-én mutatták be a *Fel a fejfel* című magyar filmet is. 1944 végén járunk, főhősünk, egy bohóc cirkuszával még előadásokat tart Nyugat-Magyarországon, s miközben a nyilasok üldözik, zsidó származású gyerekeket bűjtat. Kis híján kivégzik, de sosem látott „nagy számát” előadva megmenekül. A kritika fanyalogva fogadta, felrótta, hogy kihasználatlanul hagyta a chaplini karaktert és helyzetet,⁷⁵ a mondanivalót gyengítve az olcsó szórakoztatásnak tett engedményeket. A változás azonban akkor válik igazán szembeötlővé, ha ugyanezen alkotók – Keleti Márton rendező, Nóti Károly forgatókönyvíró és a főszereplő, Latabár Kálmán – 1951-es filmjével vetjük össze azt. Anno a *Szabad Ifjúság* így üdvözölte a *Civil a pályán* című filmet: „Rác Pista, a Vörös Traktorgyár legjobb esztergályosa. Fordulatokban bővelkedő, rendkívül tanulságos és meggyőző az a fejlődés, amelyen keresztül eljut a tömegsport lényegének, szépségének, jelentőségének megértéséhez és a »civilket« is a pályára viszi az MHK-edzésre.”⁷⁶ Ehhez képest az 1954 októberi filmjük egy olyan

⁷⁴ HEGEDŰS Géza: A három testőr. *Irodalmi Újság*, 1954. október 23. 4.

⁷⁵ DARVAS Szilárd: Fel a fejfel. *Irodalmi Újság*, 1954. október 23. 4. – A szovjet – és magyarországi – propagandában Chaplin 1953 előtt is a nagytökét kiszolgáló, háborúra kondicionáló Hollywood ellenpontja volt. Lásd például: „A béke gyűjtogatója vagyok!” *Szabad Nép*, 1952. április 23.

⁷⁶ SIMON Gy. Ferenc: Ifjűmunkások ábrázolása egy esztendő filmjein. *Szabad Ifjúság*, 1952. január 5. 2.

kispolgári, a társadalom peremén élő figuráról szólt, aki nem is állhatott volna messzebb a munkáshős ideájától. A *Szabad Ifjúság* szerzője pedig, aki nem is oly rég – 1952 elején – még az ifjűmunkások ábrázolásában több pártszerűséget követelt, az 1954-es film kapcsán nemes egyszerűséggel úgy döntött, hogy Aidát, a cirkuszi elefántot interjúvolja meg.⁷⁷ Ezzel a magyar újságírás sztalinizáció előtti hagyományaihoz – legalább 1946–1948 tájára – nyúlt vissza, ha óvatosan is, a bulváros – „szenzációhajhász” – stílusjegyekig.⁷⁸

Az október 20. utáni napok

Az előbbieken bemutatott lapszám megjelenése után két nappal, 1954. október 22-én⁷⁹ kezdődött a *Szabad Nép* pártszervezetének taggyűlése, amely végül – akárcsak maga a KV-ülés – többnaposra nyúlt. A taggyűlést maga a pártszervezetet vezető Kende Péter, illetve a hozzá hasonlóan gondolkodó, érző⁸⁰ újságírók igyekeztek nemcsak arra felhasználni, hogy a KV lapjának szerkesztőségében biztosítsák a Nagy-féle reformpolitika támogatását, hanem – például a jegyzőkönyv terjesztésével – szélesebb újságírói és írói körben is erre törekedtek.⁸¹

⁷⁷ KAPUSI Rózsa–SIMON Gy. Ferenc: Én és Latabár. *Szabad Ifjúság*, 1954. október 7. 2.

⁷⁸ A kommunista párt „igénybejelentésének” – miszerint a sajtónyilvánosság egészének tartalma felett is ellenőrzést kíván gyakorolni – szimbolikus pillanata volt Rákosi Mátyás 1948. március 23-i „főszerkesztői értekezlete”, amelyen hevesen ostorozta az országos napilapok „szenzációt hajhászó” gyakorlatát. KÓKAY György–BUZINKAY Géza–MURÁNYI Gábor: *A magyar sajtó története*. MŰOSZ, Budapest, 1994. 203.

⁷⁹ Mint korábban említettük, a pártlap végül ezen a napon közölte az október eleji KV-ülés gazdaságpolitikai feladatokról szóló határozatának szövegét.

⁸⁰ Révész Sándor úgy jellemezte a *Szabad Nép* szerkesztőségének ezt a csoportját, mint amelyet „kettős büntudat” is ösztökélt a fellépésre: egyrészt az 1953 júniusa előtt folytatott tevékenységük megtagadásáért, másrészt pedig az 1954 nyári, kora őszi – elsősorban Geró Ernő által diktált – reformellenes tendenciák kiszolgálásáért. RÉVÉSZ Sándor: *Egyetlen élet. Gimes Miklós története*. 1956-os Intézet–Sík Kiadó, Budapest, 1999. 227.

⁸¹ Uo. 230.

A fenti politikai alapállásból és lelkiismereti vívódásból adódóan a hangadók elsősorban az őszinteség és hitelesség, az olvasói bizalom, megtisztulás fogalmai mentén fejtették ki mondanivalójukat.⁸² Ez – ahogy Nagy okfejtésében az egyéni és kollektív vezetés szembeállítását – egyaránt alkalmas volt arra, hogy az 1953-ig tartó (jelzőkkel: őszintétlen, lakkozott, rózsaszínre festett) gyakorlattól elhatárolják magukat,⁸³ valamint arra is, hogy programot adjanak. „Le kell szoknunk a problémamentes szemléletről, a kilúgozott, kiherélt frázisokról: át kell térni arra, hogy azt írjuk, amit látunk és gondolunk, aminek előfeltétele, hogy merjünk látni és gondolkodni” – fogalmazta meg Kende Péter.⁸⁴ Ebből a gondolatból kifejthető az is, amit a desztalinizált újságírás szemléletmódjával kapcsolatban mondtunk: az újságíró a valóság tégláiból építkezik, abból hitelesen, a tényeket nem meghamisítva építi fel azt az összképet, amit az olvasó számára látott a világ folyamataiból.

Ettől azonban az újságírás továbbra is elkötelezett hivatás marad: nem véletlen, hogy a vitában kiemelt hangsúlyt kapott a pártosság fogalma is. Kendőék a kommunista újságíró ideáját képviselték, de megtagadták, hogy ezt (mindent) végrehajtó szerepként fogadják el. Ezt az aktív – a párt politikájának alakítását is megengedő – funkciót Nagy Imre vezércikke is megfogalmazta: „Érvényesíteni kell azt, hogy a párttagoknak nem csak a vezetés által kitűzött feladatok végrehajtása terén van igen fontos szerepük, hanem a párt politikájának kialakításában is.”⁸⁵ Adott helyen és időben ez egyértelműen a júniusi vonal melletti kiállást jelentette: „Megalkuvás nélkül kell harcolni a párt politikájáért. Egyvalami nem jöhet: hogy a párttagság tudomásul vegye, ha

⁸² A taggyűlésről lásd: TAKÁCS Róbert: Újságírói szerepfelfogások 1954 és 1956 között Magyarországon. *Médiakutató*, 2006. tél. 7–24.

⁸³ A *Szabad Nép* munkatársainak emlékezetében az őrződött meg, hogy az első kijózanító tapasztalatokat 1953 őszén, Kuczka Péter és Sarkadi Imre nyírési beszámolója révén szerezték. TARDOS Tibor: *A tengervíz sós*. Ab Ovo Kiadó, Budapest, 1994. 6–7.

⁸⁴ Jegyzőkönyv a Szabad Nép szerkesztősége pártszervezete 1954. október 22–23–25-i taggyűléséről. MNL OL M-KS 276. f. 89/206. ő. e.

⁸⁵ NAGY Imre: A Központi Vezetőség ülése után. I. m.

el akarják téríteni a júniusi politikától. A párt platformján mi állunk, nem az ellenállók” – szögezte le Novobáczky Sándor.⁸⁶

Ezen az állásponton egyedül a Szlota-ügyet feltáró Kövesi Endre lépett túl az ominózus taggyűlésen. Nem véletlen, hogy az általa vázolt szerepfelfogástól – saját ügyüket is veszélyeztetve látva – a Nagy Imrével rokonszenvezők köre sietve határolódott el. Kövesi ugyanis a vita hevében a következőkre ragadtatta magát: „Mi a sajtó szerepe? Minden poszton a társadalom érdekeit kell képviselni. Ezt ellenőrizni kell. Ilyen erő a párt. Egy bizonyos ponton azonban a párt és az állam csúcspontjai összefonódnak. Az állami szervektől független lelkiismerete lehet az államnak a sajtó. Az abszolút hatalmat mindenki felett ki kell terjeszteni, és ebben a sajtó óriási szerepet játszhat. Például a Szabad Nép független szervezet.”⁸⁷

Ez azonban már az angolszász médiában elterjedt „örkutya” sajtó-szerepfelfogáshoz vezet el, amelyben az újságíró magának követeli a hatalom ellenőrzésének jogát. A desztalinizált újságíró azonban a *desztalinizáló(dó) hatalom* szövetségese, ugyanakkor emancipált, alkotó tevékenységet végző munkatársa maradt.

A *Szabad Nép* és a magyar újságírás azonban 1954 novemberében még nem ezen az úton haladt tovább. Rákosi november végi visszatéréssel új fordulatot vett a pártvezetésen belüli harc, amelyben – a változó moszkvai széljárás következtében – Nagy Imre maradt alul. A Politikai Bizottság decemberben a sajtóvonalat irányító – korábban Nagy szövetségeseként fellépő, de novemberben újra Rákosi mögé felsorakozó – Farkas Mihállyal az élen felelősöket keresett, és azokat a *Szabad Nép* – valamint a *Magyar Nemzet* – szerkesztőségében meg is találta.⁸⁸

Összegzés

⁸⁶ Jegyzőkönyv a Szabad Nép szerkesztősége pártszervezete 1954. október 22–23–25-i taggyűléséről. I. m.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1954. december 9-i üléséről. MNL OL M-KS 276. f. 53/208. ó. e.

Vajon kibontható-e egy nap történéseiből, egyetlen lapszám cikkeiből a fejlődés? Az 1961-es *Gyeny mira* története annyit mutat csak meg, hogy a desztalinizált szovjet újságírás hitt ebben, és erre saját újságíró-hagyományain belül példát is talált. A kép-letet bonyolítja azonban, hogy ezt az elbeszélő keretet, vagyis azt, hogy egy nap eseményein keresztül érzékeltesse azt, hogy az ország minden egyes nappal közelebb kerül a „jövő társadal-mához”, a sztalinizált magyar sajtó is használta. 1950 novemberében mutatták be *A szocializmust építő hazánk egy napja* című dokumentumfilmet, amelyet így – mint a mozaikkockákból összeálló magyar valóságot – mutatott be az akkor még létező haj-dani kiszgazdapárti lap, a *Kis Újság*:

Az ébredő Budapest tűnik elő az első képeken. Kifut a reggeli sajtó. Friss hírek és ébredő fények öntik el a várost, velük indul meg egy új nap élete, a munkapadok mellett, az üzemekben, az íróasztaloknál, a forgalmas üzletekben és a kicsiny műhelyekben, a szocializmusért, az újabb eredményekért. Keményen dolgozik ez az ország. *Diósgyőr* munkáját a Martin-kemencék fényénél látjuk. *Gleviczki*, a fiatal sztahanovista, megdönti a normát. *Tiszalök*. A vízierőmű készül ott roppant méretekben. A munkát a szovjet példa vezeti és százak lendületével halad előre. Aztán a földek népe. Gépek, kombájnok a gazdag határban. Dalol a jókedv, megváltozott az élet erre is. *Sárospatak* az Alkotók Ott-honával mutatkozik: *Mágori Varga* Béla áll a festőállvány előtt, vásznán a megújuló táj. A munkával együtt jár a pihenés joga is: a nyári *Balaton* fogadja a dolgozókat. Ott üdülnek a csehszlovák és a francia munkásküldöttek is. *Sikondán* az úttörők táboroznak. Meglátogatják a szomszédos *Komló* bányászait. A szén-nel folyik a harc a föld mélyében. „*Minden csille szén népszava-zás a béke mellett!*” – ezt mondják. A béke védelméért küzdenek néphadseregünk gyakorlatozó katonái is. Alkony: meglevened-nek a parkok, este megtelnek a színházak. Pihenés, erőgyűjtés, kultúra. Holnap új nap jön és új, még szebb eredményeket hoz, így ad képet a film egyetlen kemény, boldog munkanapról. A magyar valóságról.⁸⁹

És a központi pártlapban is ezt a megoldást választotta három hónapon keresztül az 1952 januárjában induló *Hazánk egy*

⁸⁹ -ól-: Fáklya. *Kis Újság*, 1950. november 10. 4. – Kiemelések az eredetiben.

napja rovat.⁹⁰ Mindebből viszont arra kell jutnunk, a sztalinizált újságírás is hitt ebben az eljárásban.

Másrészt viszont a desztalinizáció sajátos ellentmondásossága fedezhető fel e kettősségben is. A sztálini hatalomgyakorlás meghaladása ugyanis nem feltétlenül a kereteket vetette el, s nem is a tételezett végső célt. Viszont a kialakított struktúrákat – mint amilyen a sajtó pártirányítása, pártossága is volt – új módszerekkel, új tartalommal kívánta megtölteni annak érdekében, hogy a kitűzött célhoz hatékonyabban jusson el. A megújulás útjainak keresésekor pedig – akárcsak a *Gyeny mira* szerkesztői számára – a múlt is forrásul szolgált. Ez a Szovjetunióban jelenthette a sztálini korszak előtti időszakot, így a Hruscsov politikai szocializációja szempontjából is meghatározó 1920-as éveket. Magyarországon viszont nem volt a mozgalomnak ilyen távoli tömeges élménye, miközben a „teljes diszkontinuitás” időszaka, a nyilvánosság gyors és erőltetett szovjetizálása szűk fél évtizedet ölelt fel. 1954 őszén a *Szabad Nép* és más szerkesztőségek munkájukban – és az újságíró szerepével kapcsolatos vitáikban is – azt keresték, hogyan képviselhetnék úgy a pártot, illetve annak helyesnek tartott politikáját, hogy egyúttal a közönség szemében is hitelesek legyenek. Azaz egyrészt a zsurnaliszta „kliense”, vagyis az a személy vagy csoport, amely felé munkája során lojalitást mutat, egy tágabb kör legyen: a sajtót irányító pártvezetők szűk körén (legyen az az illetékes KV-titkár, vagy az Agitációs és Propaganda Osztály) túl a „szélesebb párt”, avagy az a pártirányvonal, amellyel azonosult, de egyúttal valamilyen szintig ilyen klienssé lépett elő az olvasóközönség is. A hitelesség garanciájaként pedig az 1953 előtti gyakorlattal való meghasonlásuk azt diktálta, hogy az agitáció nem mondhat élesen ellent a tapasztalat tényeinek, a jövő – ha ki is bomlik a kisebb részletekből – nem ábrázolható a kis részletek hamis beállításából építkező pszeudo-valóságként.⁹¹

⁹⁰ Hazánk egy napja. *Szabad Nép*, 1952. január 9. 1.

⁹¹ Lásd erről: KOVÁCS András Bálint: Adalékok az ötvenes évek magyar filmhíradóinak ikonográfiájához. In: GYÖRGY Péter–TURAI Hedvig (szerk.): *A művészet katonái. Sztálinizmus és kultúra*. Corvina Kiadó, Budapest, 1996. 91.

Az 1950-es vagy az 1952-es *Hazánk egy napja* is a hétköznapi momentumaimból állt össze, ahogy egy tetszőleges lapszám – akár 1954. október 20-a – szintén olvasható így. Az előbbi esetben azonban ezek a momentumok nemcsak úgy lettek összeválogatva, de úgy is lettek megkonstruálva, hogy egy elgondolt valóságot hirdessenek. Utóbbi, 1954-es esetben is jelen van az új születése – egészen apró újdonságoktól, egy új dohányfajtától kezdve a szocializmusnak az azt a kapitalizmustól élesen megkülönböztető lényegét kifejezőig, az újszülötteket gondozó kórház megnyitásáig – de nem minden momentum a harsány győzelem pillanata. A szerényebben tálalt sikerek mellett ott található – a hitelességet alátámasztva – a hibák bírálata, a nemzeti és haladó, hagyományos és újszerű dialektikája, miközben a nemzetközi élet eseményeiben ott vibrál az ellentét és a párbeszéd kettőssége, aminek a hátterében természetesen a hidegháború változó dinamikája állt.

Maga a nyilvánosság desztalinizációjának azonban jóval több eleme van, mint az, miként tükröztetjük egy adott nap történéseit.⁹² Benne rejlik a változó újságírói szerepfelfogás, a bírálat/visszacsatolás új jelentősége, a hírérték rehabilitációja és a szórakoztatás momentuma, a mindent részletesen szabályozni akaró sajtóirányítási gyakorlat oldása. Ezek csírái már 1954 októberében felismerhetők. De a valóságábrázolás folyamata, hogy egy előre tételezett valósághoz igazodnak-e az élet „tényei”, vagy a mindennapok tapasztalati tényeiből – akár egyetlen nap eseményeiből – próbáljuk meg felrajzolni a valós tendenciákat, szintén fontos aspektusa a desztalinizált nyilvánosságnak.

⁹² TAKÁCS RÓBERT: A sztálini modell átalakítása a magyar tömegkommunikációban. *Múltunk*, 2013/3. 68–103.